

Den nordjyske skudehandel.

ved C. Klitgaard

Den vareomsætning, der i tidligere århundreder og i hensygnende form lige til ca. år 1900 foregik mellem vestkysten af Vendsyssel og Thy samt den nordlige del af Ringkøbing amt på den ene side og det sydlige Norge samt i det 19. århundrede også England og Hamburg på den anden side, har oftere været omtalt i "Jyske Samlinger", således i 2. rk. 4. bd., 3. rk. 1. bd., 3. rk. 6. bd. og 4. rk. 6. bd. samt i "Tidsskrift for Toldvæsen" 1884 og i "Vendsysselske Årbøger" 1916 m.fl. steder.

Da denne såkaldte "Skudehandel" var af stor betydning for Nordjyllands økonomiske forhold, ligesom den også satte sig spor i talrige familieforbindinger på begge sider af Skagerrak, samt da man også i den senere tid i Norge er begyndt at interessere sig for emnet, er det måske ikke ubetimeligt, at "Jyske Samlinger" endnu en gang beskæftiger sig lidt med sagen.

I "Jyske Samlinger" 3. rk. 1. bd., side 211 har jeg fremdraget en ansøgning af 8. august 1665 til kongen, i hvilken strandmændene på Hanstholm og ved Klitmøller androg om tilladelse til at vedblive med at sejle til Norge med korn og mel for Thisted borgere eller for sig selv, således som de havde gjort fra Arilds tid af; det var nu blevet dem forbudt af borgmester Peder Justesen i Thisted, men efter at han 26. januar 1666 havde erklæret, at hans forbud mod denne sejlads var sket for af frygt for, at kystboerne skulle unddrage sig erlæggelse af told, fik ansøgerne 24. september 1666 den ønskede tilladelse ved kgl. bevilling, og ved plakat af 4. september 1680 gaves der atter beboerne i Klitmøller samt i Blokhuset og ved Tornby strand tilladelse til at udføre korn til Norge og indføre trælast derfra mod at erlægge told. For de sidstnævnte steder vedkommende og fra adskillige andre steder som Thorup Strand, Klim, Slettestrand, Fureby, Skallerup og Kjøl havde denne vareudveksling med Norge dog allerede bestået i mange år, vel fra "Arilstid" af, men uden særlig bevilling, idet der vel ikke var nogen, som følte sig brøstholdne over den; men medens thyboerne selv sejlede til Norge med deres både, synes det udelukkende at være norske skuder, der før ca. 1680 kom til Vendsyssel; de var mest hjemmehørende i Nedenæs len (Arendaleggen), og i de talrige vidnesbyrd om denne byttehandel, jeg har fundet i vendsysselske tingbøger og andre steder, er jeg ikke truffet over danske skuder i fart, men vel norske, som var fragtet af vore vestkystboere eller opkøbere, "Pebersvende", som drev landprang.¹

At norske skuder også har sejlet på Thy i første halvdel af 1600-erne, ser vi af et brev fra Christian 4. til Christoffer Hvas, lensmand på Ørum, dateret 29. maj 1647 (Jyske Tegnelser), hvori det hedder; "Eftersom Du vores nådigste missive tilforn bekommet haver anlangende de norske skuder, som på Vesterstranden udi Dit len med bygningstømmer plejer at indkomme og det til bønderne for korn og landsens vare sælge, at det dennem uforment må være, da ere vi nu nådigst tilfreds, at bemeldte norske skuder og andre flere, som med rede penge og tømmerladning udi Dit len ankommer, udi betaling korn og hvis (dvs. hvad) andet der udi landet kan falde, må annamme herefter som tilforn, dog at af hvis (dvs. hvad), som igen udføres, den tilbørlige pålagte told og rettighed til os og kronen gives, hvortil Du og nogle strandfogeder haver at forordne, som flittig agt kan pågive, at med tolden ingen svig eller underslæb sker."

Denne vareomsætning på vestkysten var selvfølgelig thistedboerne en torn i øjet, og de beklagede sig til kongen derover, hvorefter der 25. november 1647 udgik følgende brev til Anders Bille og Oluf Parsberg: "Eftersom menige borgerskab udi vor købstad Thisted udi Thy underdanigst for os har ladet andrage, hvorledes udi deres bys frihed (dvs. købstadens læbælte) af norske og danske skal ske stor udskibning med korn, tømmer og andet landesens frugt og fedme og det på Vester Havstrand, som ingen havne skal findes, men som de formener på ulovlige havne, så og en del udi Limfjord i deres bys frihed bedrives, hvilket de formener mod de dennem af fremfarne kongen og af os nådigst givne og meddelte privilegier at ske og foretages, dennem på deres næring til stor skade og afbræk"..., da skal kommissarierne snarest kalde nogle af thistedborgerne til sig på

¹Jens Andersen fra Bisgård i Frstrup i Børglum sogn var 1603 "Købmand" - vel skipper - for Christian Reedtz til Børglum Kloster og tog 4. november 1680 borgerskab i Skien, men havde 1676-83 sit tilhold hos Anders Pedersen i Bisgård (Jerslev herreds tingbog 16. og 30. august, 20. og 27. september 1683).

et belejligt sted med deres bys privilegier og breve, som kommissarierne skal gennemse med henblik på den foregivne krænkelse af byens rettigheder, og derefter vil kongen have udførlig besked, hvorpå han senere vil træffe afgørelse i sagen.

Endelig findes der i "Jydske Tegnelser" under 10. juli 1648 et kgl. brev, hvori det hedder, der da Thisted borgere har klaget over, at der imod deres bys privilegier begås stort forprang og landkøb med ind- og udskibning af bønder, bondesønner og norske folk, skal Christoffer Havs have flittigt indseende med, at der ikke drives ulovlig handel, og han skal rejse tiltale mod mulige overtrædere af recessen.

I tiden 1670-1680 synes der at være foregået en væsentlig ændring i skudehandelens forhold, idet der nu fremkom egentlige købmænd, "Skudehandlere", på vestkysten til formidling af vareomsætningen mellem nordmændene og bønderne, og grunden var utvivlsomt den i købstæderne da indførte konsumtionsbeskatning, bl.a. portkonsumtionen, der bevirkede, at landboerne søgte til kystpladserne med deres produkter i stedet for til købstæderne, og i anden række medførte dette atter, at skudehandlerne førte mange andre slags varer end de tilladte, idet de for en stor del smugledes ind. Aalborg købmandslav skildrer 1836, da man gennem Stænderforsamlingen ville føre et slag mod skudehandelen, forholdet ret drastisk, men måske nok rigtigt, idet de siger, at det er notorisk, at størstedelen af Vendsyssels og Hanherredernes landbrugsprodukter udføres over vestkysten, og at de fleste af de købmandsvarer, der forbruges i disse landsdele, ligeledes indførtes over vestkysten; men undersøgte man toldlisterne, ville man med forbavselse erfare, at næppe 1/10 af, hvad der efter folkemængdens størrelse og øvrige omstændigheder måtte antages at blive produceret til udførsel eller af, hvad der indførtes til forbrug, blev fortoldet; følgelig måtte det blive ind- og udsmuglet, og købstæderne kunne derfor ikke konkurrere. 9 aalborgkøbmænd erklærede, at der fra vestkysten var blevet gjort dem tilbud på leverance af sukker, kaffe m.m., ofte under den betingelse, at varerne skulle leveres på et vist sted, f.eks. ved Nørresundby, hvorfra bykøbmændene da på egen risiko kunne smugle dem ind i Aalborg (Lavets kopibog 1836, s. 167-184).

Fra Middelalderen og op til ca. 1680 havde Ryå tjent som vandvej mellem Aalborg og det indre Vendsyssel, og Aalborg storkøbmænd havde filialer både for indkøb og udsalg i Bolskifte i Alstrup sogn og Stavad i Thise sogn, ligesom også i Vrensted, hvortil varerne vel førstes pr. vogn fra ladepladsen ved Bolskifte (se "Jyske Saml. 4. VI. 313ff). Da landbefolkningen som foran nævnt orienterede sig mod vestkystpladserne i stedet for mod Aalborg, sygnede denne flodfart hen, og for de vestlige egne vedkommende gik det åbenbart ligesådan med varetransporten ad Limfjorden mellem Aalborg og ladepladserne i Hanherred; vareomsætningen kom til at foregå over Slettestrand, Klim strand, Thorupstrand og Viksø-Hanstholm, hvor der opstod skudehandlerforretninger.

For Vendsyssels vedkommende giver denne kursændring på erhvervslivets område sig så tydeligt til kende i ladepladsen Løkkens² fremståen; de første 2 huse byggedes her 1678, men i 1688 var her 5 huse, og en snes år senere var her 15, hvis beboere ernærede sig af handel og ølsalg (jfr. "Jyske Saml." 4. III. 59 ff).

Snart blev Løkken den betydeligste vendsysselske skudehandelsplads, ligesom Klitmøller var det i Thy, og Løkken var også det sted, fra hvilket den sidste skude i denne fart sejlede.

Som foran nævnt er der ikke i de talrige vidnesbyrd, jeg har set om skudehandelen i tiden før ca. 1680, da opsvinget kom, noget, der peger på, at vendelboerne og Hanherredsboerne selv har haft skibe i fart på Norge, således som thyboerne havde; vareudvekslingen fra Vendsyssel og Hanherred foregik ved hjælp af norske fartøjer, der kaldtes "Bageskuder"³), ligesom folkene, der sejlede med dem, kaldtes "Bager", "Bagger", jfr. Nordbagger.

Men da vestkysthandelen ved år 1680 fik så stort et opsving, blev det selvsagt formålstjenligt, at skudehandlerne, der som oftest var folk af den højere bondestand (selvejere) eller også udenfor bondestand, selv anskaffede sig skuder, og dem fik vendelboerne i reglen ved køb i Norge, medens thyboerne selv byggede dem. I Rigsarkivet (Rentekammeret) findes en pakke akter vedrørende

³Man ser dem undertiden kaldt Begeskuder, det er en fejllæsning eller fejlskrift.

skudehandelen, og deri gives oplysninger fra 1741 og 42 om hvert enkelt fartøj, som var indregistreret ved Hjørring og Thisted toldsteder. Tolderen Poul Nielsen Børglum i Hjørring, der kom i dette embede 1729, oplyser ligesom herredsfoged Severin Brun i Hanherred, at der ikke i Vendsyssel og Hanherred bliver betalt skudeskate 10½ mark pr. læst således som i Thy, og herredsfoged Brun mener, at skudeejerne er blevet forskånet for den, fordi de ikke bor indenfor nogen købstads frihedsdistrikt (læbælte); men forholdet er dog nok, at her ingen skuder var, da skudeskatten ved resolution af 19. december 1705 fikseredes til nævnte 10½ mark, og da her kom skuder, var øvrigheden ikke opmærksom på denne skat, som betaltes af Klitmøller, Vigsø og Hanstholm, men 1743 kom skudeejerne så til at efterbetale skattebeløbet (Rentekammerets kopibog 1743, fol. 95).

Tolderen Poul Børglum oplyser, at en af skuderne fra Løkken (Jens Jensen Ejlersgaards) har været brugt siden ca. 1709, men den var næppe den første, der var hjemmehørende her. Endvidere siger Børglum, at i "forrige tider" har alle de på Hjørring tolddistrikt (dvs.: fra Slette å til Råbjerg skiver) farende skuder været hjemmehørende i Nedenæs len i Norge. Ved omtale af skuderne skal man benytte lejligheden til at pege på, at medens den katolske tids helgener jo efter reformationen fristede en kummerlig tilværelse på landjorden, idet "det papistiske mørkes vildfarelser" bekæmpedes med alle til rådighed stående midler, var havet endnu gennem hele det 18. århundrede en art fristed for dem. Ganske som i middelalderen træffes talrige skibe med helgennavne, og selv indenfor så begrænset et område som Vendsyssel og Hanherred og i en så fåtallig gruppe fartøjer - ialt 14 - træffer vi 3 "St. Peder", 1 "St. Johannes", 1 "St. Maria" og 1 "St. Catharina" samt 2 "Ebenezer" (dvs. Hjælpens Sten)⁴). Den første her hjemmehørende skude, jeg har truffet omtalt, tilhørte 1705 skudehandler Anders Christensen Sand i Knolde i Skallerup sogn og købmand Jens Christensen i Hjørring; de solgte den nævnte år til Jordan Henriksen på Kjettrupgård og skipper og borger i Kragerø Chr. Laursen Borup, og sidstnævnte købte 1707 Jordan Henriksens part, men betalte ikke, hvorfor Henriksen 1709 lod gøre arrest i fartøjet, der lå ved Kjettrup strand, og som da havde 2 kragerøfolk om bord, men tidligere havde Jens Nielsen i Løkken sejlet på Norge med den, og den var blevet repareret i Løkken (Tgb. 7. septbr. 1709). Under den store nordiske krig 1709-1720 synes vestkysthandelen særlig at have blomstret, man da var sejladserne i Kattegat jo også forulempet af svenske kapere, og Løkkens opsving vakte berettiget misundelse i Hjørring, der gjorde forsøg på at få Løkken placeret indenfor sit frihedsdistrikt (2 miles grænsen), hvilket dog ikke lykkedes (jfr. "Jyske Saml." 4. III. 63F.): Ved denne lejlighed tiltalte Hjørring-borgere 11 beboere i Løkken og 1 i Fureby Hvarre for uberettiget næringsbrug med købmændskab, krohold og sejlads, og deriblandt var købmændene Sr. Thomas Thomsen Wittrups enke⁵), Niels Bruun, Svend Thomsen Lund⁶) og Jens Jensen Ejlersgaard⁷) samt flere skipper⁸) bl.a. Chr. Sand, hvilket navn har holdt sig i Løkken til vor tid.

I Børglum-Jerslev herreds tingbog 1717-1718 forekommer en meget vidtløftig sag angående beskadigelse af et parti korn til hørende et par norske købmænd, hvilken ladning var blevet beskadiget ved at henligge for længe i skuden, der lå ved Løkken, fordi skipperen Christen Jensen Thise var blevet belagt med arrest af præsten magister Ejler Dyssel i Vrensted, der mente, at han var enhørende til præstens stav. Af et af de under sagen førte tingsvidner ser vi, at skudehandelen også dreves med fuld kraft om vinteren, hvilket dog muligvis kan skyldes krigsforholdene.

13. oktober 1718 vidnedes nemlig på Børglum-Jerslev herredsting, at 19. februar 1717 gik skipper Jens Knudsen fra Blokhus med sin skude og kom den 20. til Sandvigen ved Arendal, hvor han lå i 14 dage, og allerede 26. var isen så stærk, at ingen kunne komme op til Arendal. Han ville dog også længere østpå, hvor han havde hørt, at kornet var i højere pris, og han gik så til Kragerø.

⁵Th. Wittrup, død 1718.

⁷Fra Ejlersgård i Vrensted, død 1744.

Skipper Peder Mortensen af Ø. Brogård i Jesmark sogn gik med sin og medrederes skude fra Blokhus 20. februar 1717 og kom 21. til Havsøsund ½ mil fra Arendal, men kunne ikke komme til denne by for is, sne og modvind, hvorfor han blev liggende i 14 dage og kom så ind til Sandvigen 1/4 mil fra Arendal, hvor han lå i 3 uger. Imidlertid kom Christen Jensen Thise med sin skude fra Løkken Strand og blev også liggende og ligeledes Christen Pedersen Holms fra Slettestrand med sin skude samt Anders Christensen Hjortels (fra Blokhus), Jens Jensen Ejlersgaard fra Løkken, Morten fra Holmen (dvs. Hanstholm) og Jens Nielsen fra . . .? Nogle af dem sejlede senere østerpå, men 4 skuder blev liggende i 5-6 uger. Så kom to hollandske skippere, som lod isen skære op til Arendal, og da fulgte de jyske skippere efter og lå i Arendal ca. 14 dage og solgte deres gods; af den gemene mand fik de 2 rdl. pr. td. rug og 9 mark pr. td. byg, men ikke så meget af borgerskabet.

Forinden jeg slutter denne lille handelsberetning, skal jeg endnu pege på, at ligesom skudehandlerne og skipperne i 1700erne som oftest var folk fra helt andre egne end der, hvor de drev deres virksomhed, og således ikke i Vendsyssel som i Thy hørte til den egentlige kystbefolkning, men almindeligvis stod over dem i social henseende, således var også en mængde folk fra andre egne og af de højere samfundsklasser interesseret i skudehandelen som "Sleeping partners"; der var godsejere og herregårdsforpagtere, præster og velstående selvejerbønder o.fl., og gik skudehandleren end i træsko og talte bondemål ligesom storkøbmændene i Hjørring i forfatterens barndom, så var de dog "honnette" personer, der tituleredes Sr. og Monsr.

Kilde: Samlinger til jydsk historie og topografi - 5. rk., bd. 1, side 383-392.